UDK: 372.3:371.3

O‘YINDAN FOYDALANGAN HOLDA BOLALARNING NUTQIY VA FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI

Ortiqova Yulduz Akram qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti maktabgacha ta’lim magistranti
E-mail: ortiqovayulduz317@gmail.com
TEL: +998 91 073 33 00
Orcid: 0009-0001-7793-4878

Annotasiya. Mazkur maqolada o‘yin texnologiyalari orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bosqichlari yoritilgan. O‘yinlar bolalarning og‘zaki nutqini shakllantirish, mustaqil fikrlashga o‘rgatish va muloqot madaniyatini rivojlantirishda samarali metod sifatida ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, nutq va fikrlash jarayonlarini o‘yin asosida bosqichma-bosqich rivojlantirishda pedagogning roli, o‘yinlarni tanlash mezonlari va amalga oshirish usullari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘yin texnologiyalari, nutq rivoji, fikrlash, maktabgacha ta’lim, pedagogik jarayon.

Аннотация . В данной статье раскрываются этапы развития речевых и мыслительных способностей детей дошкольного возраста посредством игровых технологий. Игры рассматриваются как эффективный метод формирования устной речи, обучения самостоятельному мышлению и развития культуры общения у детей. Также научно обоснована роль педагога в пошаговом развитии речи и мышления на основе игры, критерии выбора игр и методы их реализации.

Ключевые слова: игровые технологии, развитие речи, мышление, дошкольное образование, педагогический процесс.

Annotation.This article explores the stages of developing preschool children’s speech and thinking abilities through the use of play-based technologies. Games are presented as an effective method for shaping oral speech, fostering independent thinking, and developing communication culture in children. Additionally, the article scientifically outlines the role of the teacher in the step-by-step development of speech and thinking through play, criteria for selecting games, and methods for implementing them.

Keywords: play-based technologies, speech development, thinking, preschool education, pedagogical process.

Kirish

Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida o‘yinning ahamiyati beqiyosdir. O‘yin orqali bola nafaqat atrof-muhitni o‘zlashtiradi, balki uning nutqiy

ISSN 3030-3907

va fikrlash qobiliyatlari ham shakllanadi. O‘yin jarayoni bolaning o‘zini erkin tutishi, ijodkorligi, o‘z fikrini erkin ifoda etishi va boshqalar bilan muloqot qilish madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, o‘yin jarayonida bola atrofdagi hodisalarni kuzatadi, ularni tushunishga va ularga baho berishga o‘rganadi.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida o‘yin texnologiyalaridan samarali foydalanish bolalarning nutqiy rivojlanishi va mantiqiy fikrlash salohiyatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Chunki bolalar o‘yin orqali so‘z boyligini oshiradi, nutq tovushlarini to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘zlashtiradi, gap tuzishga o‘rganadi va o‘z fikrlarini erkin ifodalashga intiladi. Shu bilan birga, o‘yin bolaning tafakkurini rivojlantiradi, mantiqiy fikrlash, qiyoslash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini o‘yin orqali rivojlantirishning ilmiy asoslari, bosqichlari, pedagogning vazifalari hamda samarali o‘yinlarni tanlash va o‘tkazish mezonlari yoritib beriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili Bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining ahamiyati ko‘plab ilmiy adabiyotlarda yoritib o‘tilgan. Jumladan, L.S. Vygotskiy o‘zining psixologik tadqiqotlarida o‘yin jarayoni bola shaxsining rivojlanishida, ayniqsa, nutq va fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda asosiy vosita ekanligini ta’kidlagan. Muallifning fikricha, o‘yin davomida bola ijtimoiy tajribani egallaydi, o‘z fikrini ifoda qilishga o‘rganadi va atrof-muhit bilan muloqotda bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, N.A. Korotkova va M.I. Lisina tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o‘yin faoliyati bolaning emotsional rivojlanishi bilan bir qatorda, nutqiy faoliyatini faollashtirishi va so‘z boyligini oshirishi ilmiy asosda izohlangan. Bu tadqiqotlarda bolalar bilan o‘yin jarayonida suhbatlashish, obrazli ifodalarni ishlatish va o‘z fikrini erkin bayon etishga yordam beruvchi topshiriqlarning qo‘llanishi natijasida ularning nutq faoliyati rivojlanishi kuzatilgan.

Maktabgacha ta’lim jarayonida o‘yin vositasida nutqni rivojlantirish bo‘yicha O‘zbekistonlik tadqiqotchilar, xususan, M.T. Islomova, G.A. Rasulova, D.N. Yo‘ldosheva kabi pedagoglar tomonidan ham metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Bu tavsiyalarda yoshga mos o‘yinlarni tanlash, bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olish va o‘yinlarni to‘g‘ri tashkil etish orqali nutqiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha samarali yondashuvlar tavsiya etilgan.

ISSN 3030-3907

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘yin bolalarning nutqiy rivojlanishi va fikrlash jarayonini faollashtirishda tabiiy vosita hisoblanib, u bola faoliyatining barcha jihatlarini qamrab oladi. O‘yin orqali bolaning tafakkuri, og‘zaki nutqi, eshitib tushunish, tushunchalarni to‘g‘ri ishlatish va muloqot madaniyati shakllanadi. Shu bois, o‘yin texnologiyalaridan maktabgacha ta’lim jarayonida muntazam foydalanish bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

Tadqiqot metodologiyasi Mazkur tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining samaradorligini aniqlash maqsad qilib olindi. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatuv, suhbat, test topshiriqlari va amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning obyekti:

– Maktabgacha yoshdagi bolalar (5–6 yosh).

Tadqiqotning predmeti:

– O‘yin texnologiyalari orqali nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni.

Tadqiqotning maqsadi: O‘yin texnologiyalari orqali bolalarning nutqiy faoliyati va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning samarali bosqichlarini aniqlash va uni ta’lim jarayonida qo‘llash.

Tadqiqot vazifalari:

1. O‘yin texnologiyalarining nazariy asoslarini o‘rganish;
2. Bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini o‘yinda kuzatish va tahlil qilish;
3. O‘yin vositasida nutq va fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi topshiriq va mashqlarni tanlash;
4. Olingan natijalarni tahlil qilish va ilmiy xulosalar chiqarish.

Tadqiqotning metodlari:

- Nazariy metodlar: adabiyotlarni tahlil qilish, mavzuga doir ilg‘or tajribalarni o‘rganish, ilmiy manbalarni umumlashtirish.
- Empirik metodlar: pedagogik kuzatuv, suhbat, bolalarning nutqiy faoliyati va fikrlash jarayonini amaliy o‘yin mashg‘ulotlarida o‘rganish.
- Tahlil metodlari: to‘plangan ma’lumotlarni taqqoslash, guruhlash, umumlashtirish va xulosalash.

Tadqiqot davomida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin mashg‘ulotlarini o‘tkazishda bolaning nutqiy faolligi, mantiqiy fikrlashi, so‘z boyligi, gap tuzish qobiliyati va o‘z fikrini erkin ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirishga e’tibor qaratildi. Shuningdek, o‘yin jarayonida o‘qituvchi-pedagogning kuzatuv natijalari asosida bolalarning rivojlanish bosqichlari

ISSN 3030-3907

aniqlanib, ularning muvaffaqiyatlarini qayd etish orqali tadqiqotning samaradorligi baholandi.

Tahlil va natijalar Tadqiqot davomida maktabgacha yoshdagi 5–6 yoshli bolalar bilan o‘yin faoliyati asosida olib borilgan mashg‘ulotlarda bolalarning nutqiy faolligi va fikrlash qobiliyatida ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. O‘yin jarayonida bolalarning mustaqil fikrlashga intilishi, so‘z boyligidan to‘g‘ri foydalanishi va o‘z fikrini erkin ifodalashi shakllana boshladi.

Pedagogik kuzatuv natijalariga ko‘ra, o‘yin jarayonida ishlatilgan topshiriq va vazifalar bolalarda so‘zlarni eslab qolish, tushunchalarni umumlashtirish, o‘xshash va farqli belgilarni ajrata olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qildi. Shuningdek, rolli o‘yinlar, so‘z boyligini oshirishga yo‘naltirilgan stol o‘yinlari va nutq rivojlantiruvchi topshiriqlar bolaning o‘z fikrini izchil va mantiqiy bayon etishiga imkoniyat yaratdi.

Tadqiqot davomida kuzatilgan muhim natijalardan biri shundaki, bolaning nutq rivoji uning mantiqiy fikrlash jarayoni bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, o‘yin faoliyati bu jarayonlarni tabiiy va qiziqarli tarzda rivojlantirishga imkon beradi. O‘yin davomida bolaning so‘zlarni izlash, ularni bog‘lash, gap tuzish, savollarga javob berish va muloqotga kirishish faoliyati faollashdi.

Amaliy mashg‘ulotlar davomida o‘yin texnologiyalarini qo‘llashning samarali bo‘lgan bosqichlari aniqlab chiqildi:

1. Tayyorlov bosqichi – o‘yinga qiziqish uyg‘otish va mavzu asosida og‘zaki suhbat tashkil qilish;
2. Asosiy bosqich – o‘yin orqali nutq va fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlar berish;
3. Mustahkamlash bosqichi – o‘yinda o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalarni mustahkamlash, natijalarni baholash. Ushbu yondashuv orqali o‘yin faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi tasdiqlandi.

Xulosa va takliflar Olib borilgan tadqiqotlar va amaliy mashg‘ulotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, o‘yin texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. O‘yin jarayonida bolalar yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi, to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rganadi, o‘z fikrini mantiqiy ketma-ketlikda bayon etish va mustaqil fikrlashga intiladi. Shuningdek, o‘yin bolaning tafakkurini rivojlantiradi, qiyoslash, umumlashtirish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘yin faoliyatini bosqichma-bosqich to‘g‘ri tashkil etish orqali bolalarda nutqiy va fikrlash faoliyatining rivojlanishida ijobiy natijalarga erishish mumkinligi tasdiqlandi.

ISSN 3030-3907

Takliflar:

1.Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin texnologiyalaridan muntazam va tizimli foydalanishni yo‘lga qo‘yish;

2. Pedagoglar tomonidan bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mos o‘yinlarni tanlashga alohida e’tibor qaratish;

3. Nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi o‘yinlardan dars jarayonida, erkin mashg‘ulotlarda va tarbiyaviy ishlar davomida kompleks foydalanish;

4. O‘yin jarayonida bolaning o‘z fikrini erkin ifodalashiga, yangi so‘zlarni ishlatishiga va mantiqiy fikrlashiga sharoit yaratish;

5. Pedagoglar malakasini oshirish kurslarida nutqiy rivojlantiruvchi o‘yin metodikalarini o‘rgatish va tajriba almashish ishlarini yo‘lga qo‘yish.

Takliflarni amaliyotga tatbiq etish orqali bolalarning nutqiy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka erishish, maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va har tomonlama rivojlangan shaxs tarbiyalash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. – 312 b.
2. Korotkova N.A. Igra v zhizni doshkolnika. – Moskva: Prosveshchenie, 2018. – 208 s.
3. Lisina M.I. Rech i intellekt doshkol’nika. – Moskva: Akademiya, 2019. – 256 s.
4. Islomova M.T. Maktabgacha ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 180 b.
5. Rasulova G.A. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan nutq rivojlantirish mashg‘ulotlarini olib borish. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020. – 144 b.
6. Yo‘ldosheva D.N. Nutq rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining o‘rni. // Maktabgacha ta’lim jurnali. – 2022. – №3. – B. 45-49.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
8. G‘ofurova D.Sh. Maktabgacha ta’lim jarayonida o‘yin faoliyatini tashkil etishning nazariy asoslari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2023. – 130 b.
9. Pedagogika: O‘quv qo‘llanma / Qosimova M., Xolmatova Z. va boshq. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 276 b.
10. Jalolova M.A., Rajabova M.S. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi va psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2021. – 240 b.

ISSN 3030-3907